

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**Українська словесність у полікультурно-освітньому
просторі сьогодення**

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23-24 вересня 2021 року

Одеса – 2021

Г69

Друк за ухвалою вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 3 від 18 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія:

Копусь О.А., перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи

Кон О. О., декан історико-філологічного факультету;

Кучерява О. А., завідувач кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Прокопенко Л. І., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Босак Н. Ф., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Горіна Ж. Д., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний редактор*)

Євтушина Т. О., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний секретар*)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Мельник С. М. – к.філол.н., доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Державного університету «Одеська політехніка»

Караман С. О. – д.пед.н., професор кафедри української мови Інституту філології Київського університету Бориса Грінченка

Г69 Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення [Електронний ресурс] : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції /відп. ред. Ж.Д.Горіна]. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. 184 с.

За зміст тез наукових доповідей, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу відповідальність несуть автори

© ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021
©кафедра української філології і методики навчання фахових дисциплін
©Автори статей, 2021

Філологія. 2017. Т. 22, вип. 2(16). С. 85 – 90. 6. Небезпечна вісь. Чий союзником є Німеччина у війні Росії проти України? Газета «День». 3 листопада 2021 року: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/nebezpechna-vis>. 7. Норман Б. Ю. К семантической эволюции некоторых русских слов (об идеологическом компоненте значения). *Мова тоталітарного суспільства*. Київ : Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні, 1995. С 37-43. 8. Шейгал И. Семиотика политического дискурса. Москва, 2004. 276 с.

УДК 821.161.2-31 Головка

Ярослава Муравецька

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (м.Київ)

«ЧЕРВОНИЙ РОМАН» АНДРІЯ ГОЛОВКА МІЖ «КРУЧЕНИМ ШЛЯХОМ» ТА «АВТОБІОГРАФІЄЮ»: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті досліджено інтертекстуальний зв'язок між повістю «Червоний роман», оповіданням «Крученим шляхом» та «Автобіографією», яку проанізовано як художній твір. Вчена аналізує прихований зміст вищезгаданих творів.

Ключові слова: інтертекстуальність, Андрій Головка, «Червоний роман», «Крученим шляхом», «Автобіографія».

Intertextual connections between the story "Red Novel", the story "Twisted Path" and "Autobiography", which is analyzed as a work of fiction, are investigated in the article. The scientist analyzes the hidden content of the above works.

Key words: intertextuality, Andriy Golovko, "Red Novel", "Twisted Path", "Autobiography".

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями.

Досить умовно творчість письменників-соцреалістів можна поділити на два періоди: до і після 1934 року. Як слушно зазначає О. Філатова, чинниками цієї умовності є те, що, по-перше, «підвалини соцреалістичної естетики закладалися задовго до його публічної легітимізації – ще в двадцяті роки», а, по-друге, «до кінця тридцятих років численні партійні директиви й постанови офіційно закріпили за книжкою функціональний статус виховного, мобілізаційного й організаційного засобу». [6, с. 28-29]

Отже, навіть досліджуючи твори 20-х років, важко бути упевненим щодо розмежування авторської волі та партійної доктрини, тим паче, якщо йдеться про Андрія Головка – письменника-комуніста, який схилився до ідей «червоних», з дитинства мав ідеалом революціонера-борця. Задля декодування авторського задуму видається слушним залучення інтертекстуального аналізу творів письменника: повісті «Червоний роман» (1922), оповідання «Крученим шляхом» (1924), «Автобіографії» (1925).

Аналіз наукових досліджень, у яких розглянута проблема і на які спирається автор, виділення невирішених аспектів загальної проблеми, про які йтиметься в статті. Зазвичай «Червоний роман» Андрія Головка (1922) досліджується радянськими (К. Фролова, О. Килимник, В. Півторадрні) і

сучасними вченими (В. Хархун, Г. Яструбецька) у порівнянні з «Блакитним романом» Гната Михайличенка (1921). Значно рідше згадується «*Автобіографія*» (1925) (Г. Яструбецька) чи оповідання «*Крученим шляхом*» (1924).

Радянські літературознавці інтерпретують оповідання «*Крученим шляхом*» як своєрідне продовження повісті «*Червоний роман*». О. Килимник зауважує, що в «*Крученим шляхом*» автор піднімає тему бандитизму, яку розпочав у «*Червоному романі*». [4, с. 24] Із таким тлумаченням важко погодитися, адже вищезгадану тему в обох творах змальовано досить однаково, отже, можемо казати про своєрідне дублювання. Можна також констатувати подібні образи, мотиви, деталі (променисті очі у героїнь-комуністок; асоціювання прізвища Петленка з «петлею» у «*Червоному романі*» й згадка про петлю як про метафору заплутаного життєвого вибору у «*Крученому шляху*»; картуз з «дутими» крисами як елемент одягу героїв обох творів тощо).

Єдиний персонаж з оповідання «*Крученим шляхом*», не пов'язаний з «*Червоним романом*» – Оксана, кохана Юрка, роль якої зводиться до репліки про героїчність партизан на початку твору та репліки про бажання вступити в К. С. М. У. наприкінці. Можна сказати, що героїня певним чином відтворює й повторює шлях Юрка. Отже, виникає питання про мотив написання настільки схожих текстів.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті – розкрити приховані сенси повісті «*Червоний роман*», оповідання «*Крученим шляхом*» та «*Автобіографії*», дослідивши інтертекстуальні зв'язки цих творів. Мета обумовлює такі завдання: проаналізувати сюжет «*Червоного роману*» та «*Крученого шляху*»; порівняти жіночі образи у всіх текстах; виявити спільні мотиви «*Автобіографії*» та «*Червоного роману*».

Виклад основного матеріалу. Зміст оповідання «*Крученим шляхом*» такий. Головний герой Юрко вважає своїм ідеалом Кармелюка, мріє обороняти скривджених: «*От женуть шляхом заарештованих селян. Набігли – звільнили... Ось на Катеринославщині, де голод (і Оксана ж утекла з голоду), зупинили поїзд з зерном. Вагони – трісь! – Ой, братці-голодні, забирай!*». [2, с. 5] Тож Юрко вирішує пристати до партизанів, які пояснюють йому, що комунія – це «*панська петля*» [2, с. 12] на селян.

Поступово герой починає замислюватися про правильність обраного ним шляху. Найбільше Юрка приголомшує напад на зсиппункт – гори хліба звели на попіл у той час, коли в країні голод. Хлопець вбиває отамана і допомагає червоноармійцям викрити петлюрівців. Юрка за участь у ліквідації банди звільнено, проте він картає себе за минуле й не наважується прийти до комсомольського клубу. Знайомий комсомолец переконає його, що двері клубу відчинені для всіх бідняків. Юрко пише заяву в К. С. М. У., Оксана прохає вписати і її.

Шлях «ти» з «*Червоного роману*» починається з роздумів про жатки: «*Непотрібні ми станемо. Один із сотні хіба щасливий до машин піде в погоничі*». [3, с. 112] Роздуми «я» видаються продовженням думок «ти» і водночас

нагадують мрії Юрка («*Крученим шляхом*»): «<...>два десятки жаток-самов'язок, ну, хай до них півсотні людей. А решта? Здохати тоді. Або ж... Ув осінню ніч спатиме, обжершися з 1000 десятин, економія. <...> Товпа нас, голодних. – Ей, а ну ножика в пузо! Брязь! – замки. Замість тельбухів посиплеться зерно». [3, с. 112]

Мрії про героїчне врятування селян від голоду об'єднують «я» («*Червоний роман*») та Юрка («*Крученим шляхом*»); «ти», на відміну від них, не прагне бути героєм-визволителем, а марить про щасливе життя з дівчиною і працю на власному хуторі. Розпочинається війна 1914-1917 років. «Ти» зізнається «я», що може збожеволіти, марить про минуле: «Ах, як хочу туди! Сонце над золотим степом... У садку хутірець... Дівчина моя хороша». [3, с. 123]

«Я» продовжує мрії «ти»: «У повітрі, насиченім «махрою», брудними тілами, чулося придушене твоє зітхання. А потім тихий і журливий спів... Я чув його, як уві сні, дивився розпанаханими очима в ніч і бачив, як у тумані – село убоге... смутні обличчя... казки зоряної ночі. Десь на леваді співали дівчата тихо і журно. (Втекти!) Туман заколихавсь – зникло все, а натомість – ліс. Під сосною в шинелі хтось... Навколо сірі фігури... «за побег!» клац-клац затвори...». [3, с. 123]

Наступна зустріч персонажів відбувається у селі, захопленому червоними. «Ти» залишається в селі, уникнувши боротьби, долучається до руйнування панського маєтку, нещадно б'ючи жатки. Тим часом більшовики відступають, «ти» уникає розстрілу, стає партизаном, потім, прориваючи оточення білих, з'єднується з червоними, де й зустрічається з «я». Згодом «ти» втікає знову. Між ним і дівчиною відбувається діалог про комунію. Кохана переконує його, що комуністи їх надурили. «Ти» вирішує приєднатись до Петленка.

Надалі «ти» повністю відтворює шлях Юрка («*Крученим шляхом*»): бере участь у спаленні «зсиппункту», розчаровується, згадує юрбу голодних, вирішує вбити отамана та допомогли червоним у ліквідації банди, за що його милує Ревтриб. Повість «*Червоний роман*» закінчується зустріччю «ти» й «я». «Ти» обробляє землю, «я» їде крізь ХХ-ХХІ століття до казки-комуни. К. Фролова пише, що «Червоний роман» був перероблений письменником на оповідання «Крученим шляхом». [7, с. 44]

У зв'язку з цим варто відзначити два моменти – поглиблення аспекту навернення героя до радянської влади та образ «Юрка» як змонтований з прагнень «я» й долі «ти». У «*Червоному романі*» зазначено: «Ревтриб судив тебе й інших. Кого було присуджено до найвищої кари – розстрілу. Кого на п'ятьдесят літ «принудительних работ». Тебе ж і ще кількох – за щире каяття, за подані відомості, що дали полегкість до ліквідації бандитизму <...> присуджено від сторожі звільнити». [3, с. 159]

У «*Крученому шляху*» «прощення» героя змальовано більш масштабно та урочисто: «Тінями сірими лячно йшли до великого будинку Г. П. У. З каяттям, з замерлим серцем. <...> А виходили – звільнені. З блискучими очима, з поривним туканням у грудях. Хмільні розсипалися на всі боки – додому...». [2, с. 28]

Завершується оповідання лекцією у комсомольському клубі й приєднанням Юрка, Оксани до більшовиків, що також поглиблює ідеологічну спрямованість.

Радянська критика тлумачила образ «я» з *«Червоного роману»* як своєрідного наставника, свідомого комуніста, який «виховує героя-бідняка» (П. Орлик). [5, с. 6] Проте з деяких моментів повісті складається неоднозначне враження: «я» не втікає з війни, але марить втечею, навіть уявляючи кару за неї; продовжує деякі думки «ти» так, що вони видаються роздумами однієї людини, що доводить схожість цих героїв.

Цікаво й те, що шлях Юрка можна означити як поєднання долі «я» і «ти»: мрії про героїчні вчинки, бажання допомогти голодним селянам (прагнення «я»), перебування у банді, жаль за спаленим хлібом, вбивство отамана, радість від помилування (вчинки «ти»), навернення до комунізму (переконавання «я» протягом всього твору). Можна сказати, що Юрко є своєрідним містком переходу між «ти» та «я».

Персонажі *«Червоного роману»* протиставлені одне одному через ерос. Кохана «ти» – протилежність ідеалу дівчини, вона байдужа до героя і відповідає на його любов лише за вказівкою Петленка, якому потрібен був новий спільник. Героїня змальована у знижених, натуралістичних тонах: *«Не чув ти в кутку на соломі шарудіння двох тіл оголених, важкого дихання їх, придушених скриків чи з болю, чи з радощів...»*. [3, с. 152]

Натомість кохання «я» – втілення революції, напівреальна-напівсимволічна жінка з «золотим волоссям і променистими очима», яка показує герою шлях до комуні-казки. [3, с. 112] Прикметно, що спершу вона з'являється герою заарештована, потім – уві сні, де показує комуністичне майбутнє, наприкінці – єднається з «я» під час жовтневої революції. Дотичним до неї є образ комуністки з оповідання *«Крученим шляхом»*, вже цілком реальної простоволосої жінки в шкурятній куртці, з ясними очима, жертви нападу петлюрівців. [2, с. 17]

Власне, символічна опозиція у *«Червоному романі»* оприявлена чітко: з одного боку, ідейний ерос революції, шлях до втілення всесвітньої комуністичної казки; з іншого – натуралістичний, знижений ерос до звичайної жінки, прагнення особистого щастя. Схожий конфлікт знаходимо у тексті *«Автобіографії»* (1925), яку, як зазначає П. Орлик, «є всі підстави віднести до художнього твору». [5, с. 15]

А. Головка у *«Автобіографії»* згадує, як у молоді роки він заснував організацію «Юнацька спілка», видавав часопис «Рідна мова», у якому публікував свої твори і статті. [1, с. 9] У ті ж роки відбувається зустріч письменника з першим коханням – Танею. А. Головка з самого початку вбачає в закоханості конфлікт: *«Ні, окрім жартів, – страшенно змінився. <...> І «муза» така «малокровна» стала: – «ночі зоряні... Туман хвилями... Кохання слиняве...»* *«Од цього і до пелюшок недалеко <...> Треба боротися. Дурницю одкинути. Слину обтерти. І – в працю, в боротьбу»*. [1, с. 12]

Цікаво, що у автобіографії згадано про захоплення Головка й його друга Петра твором Гоголя «Тарас Бульба»: «Я ж був Андрій «Бульбенко», а «Остап» –

Петро». [1, с. 9] Тож, помітивши зміни у настрої Андрія, Петро питає, чи не зустрів він якусь полячку. [1, с. 11] З часом конфлікт між особистим щастям і загальною комуністичною казкою лише поглиблюється. Письменник характеризує життя то як озеро тихе, поросле ряскою, від якого «в серці шумовиння вкривалось ряскою», то як «голубу казку». [1, с. 17]

Зрештою, А. Головка усвідомлює, що не може покинути дружини, тож залишається з нею, коли відступають більшовики. [1, с. 20-22] Це нагадує епізод з «**Червоного роману**», у якому персонаж «ти» застається в селі замість того, щоб йти з червоними. [3, 139-140] Символічно, що білі заарештовують «ти» саме тоді, коли він збирається на побачення. [3, с. 140-141] Проте конфлікт цим не вичерпується, письменника знову тягне у вир подій: «*І, може, то була весна, і листи од Петра палкі із закликом – у голубій хатині став я задихатись. Тягло в далину, в борню, в горіння...*». [1, с. 20-22]

Вдруге Головка віддає перевагу особистому, коли у 1921 році вирішує не повертатись на війну: «*Це було зроблено. Хоч знав я кваліфікацію мого «преступлення». Хоч знав кару за нього – розстріл. Хотіння моє було вище за мої страхи*». [1, с. 25] Цей епізод водночас дотичний і до втечі з війни «ти», і до роздумів про дезертирство «я» («**Червоний роман**»).

У закінченні автобіографії А. Головка віддає перевагу комунізму: «*Із далини тоді бурею прилетіла. Стала перед очі буйна, призивна. І в очах – блискавки. <...> Руки простягла. – Летімо! У серце дві любих руками вчепились. – Не можу. Тоді ще блискавки з очей. <...> З болем, з мукою пригорнув любих востаннє <...> і з криком болю із серця вирвав*». [1, с. 31-32]. Символічний образ революції дотичний до образу революціонерки і в «**Червоному романі**», і в «**Крученим шляхом**» (мінімум опису, наголос на очах, які випромінюють світло).

Висновки, перспективи майбутніх досліджень. У «Автобіографії» наведено кілька мотивів, які дотичні як до «ти», так і до «я» («**Червоний роман**»). Отже, можна припустити, що мова йде про роздвоєння героя «Автобіографії» між селянином, закоханим у земну дівчину, і червоноармійцем, відданим ідеї революції. Ця тема втілюється у «**Червоному романі**». У оповіданні «**Крученим шляхом**» цей конфлікт знімається – кохана Юрка Оксана, земна дівчина, не є втіленням петлюрівщини (як дівчини «ти») чи революції (як ідеал «я») і образ у «Автобіографії», що нівелює протиставлення власного та суспільного життя.

До того ж, наприкінці твору Оксана стає комуністкою, тобто поєднує ознаки і звичайної дівчини, і червоного ідеалу. Юрко також долає протиріччя між селянином та комуністом. Здається, що герою вдається уникнути закінчення шляху «ти» (отримання землі, а не навернення до комунізму) завдяки подібності його бажань з «я» (бути оборонцем скривджених). Водночас через всезагальне прощення оповідання виглядає як спроба художнього самовиправдання за зраду революційних ідеалів самим письменником (уникнення боротьби, неповернення на війну).

Залучення інтертекстуального аналізу прози А.Головка дає змогу по-іншому перепрочитати його творчість, відкривши нові можливості для дослідження.

Зокрема, варто співвіднести деякі образи «*Червоного роману*» (блакить) не лише з «Блакитним романом» Гната Михайличенка, а й з іншими творами самого письменника (образ «голубої казки» у «*Автобіографії*»).

Література

1. Головка А. Автобіографія // Можу. Державне видавництво України. 356 с.
2. Головка А. Крученим шляхом. Видавництво «Шлях освіти». Харків, 1924. 32 с.
3. Головка А. Червоний роман // Можу. Державне видавництво України. 356 с.
4. Килимник О. Андрій Головка (життя і творчість). Державне вид-во художньої літератури. Київ, 1954. 188 с.
5. Орлик П. Андрій Головка. Нарис життя і творчості. Видавництво «Дніпро». Київ, 1986. 211 с.
6. Філатова О. Автор і текст у системі соцреалізму: монографія. Видавництво Ілїон. Миколаїв, 2017. 243 с.
7. Фролова К. У боротьбі за нову красу // Фролова К, Пасічник М. Андрій Головка. Вид-во художньої літератури «Дніпро». Київ, 1967. 256 с.

УДК: 82-311.6+801

Надія Павлюк

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ЦИТАТА ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ Ю. МУШКЕТИКА

У статті досліджуються особливості інтертекстуальних відношень на рівні цитати в історичній прозі Ю. Мушкетика. У результаті аналізу творів письменника з'ясовано, що тематичними джерелами імпліцитної та експліцитної цитатності є фактичний матеріал, фольклор, художня література та Біблія. Міжтекстова взаємодія в романах та повістях автора орієнтована на зв'язок з національним та світовим культурно-історичним надбанням.

Ключові слова: інтертекстуальність, цитата, фольклор, Біблія.

The peculiarities of intertextual relations at the level of a quotation in the historical prose of Yu. Mushketyk are investigated in the article. An analysis of the writer's works reveals that the thematic sources of implicit and explicit citations are factual material, folklore, fiction and the Bible. The intertextual interaction in the author's novels and short stories is focused on the connection with the national and world cultural and historical heritage.

Key words: intertextuality, quotation, folklore, Bible.

Постановка проблеми. Історична проза Ю. Мушкетика заслуговує на особливу увагу, адже в ній митець розкрився як талановитий письменник, знавець історії нашої країни, самої атмосфери життя певного історичного періоду, дослідник внутрішнього світу персонажів творів. У романах та повістях («Семен Палій», «Гайдамаки», «Яса», «На брата брат», «Гетьманський скарб», «Прийдімо, вклонімося...», «Погоня», «Останній гетьман», «Ніч без світання») автор достовірно та повно відтворює історичну панораму, дотримується законів художнього перетворення дійсності, поглиблює сутність історичних подій, в епіцентрі яких – життєва драма людини та закономірності її буття.